

Beekdalen 2009

Begrazing in beekdalen

In veel beekdalen zetten beheerders grote grazers in. De overwegingen om dat te doen, verschillen van beheerder tot beheerder, van terrein tot terrein. Begrazing met grote grazers zal alleen maar succesvol zijn als de doelen die een beheerder ermee heeft ook passen bij het terrein en de omstandigheden. In dit infoblad gaan we daarom in op de mogelijke doelen van begrazing, de mogelijke vormen van begrazing en enkele belangrijke aandachtspunten om van begrazing een succes te maken.

Doelen

Er zijn verschillende redenen om grote grazers in te zetten in het beheer van beekdalgraslanden:

- begrazing als natuurlijk proces (grazers als onderdeel van het systeem)
- ontwikkeling van een halfopen landschap
- variatie in vegetatiestructuur
- tegengaan van vergrassing en verruiging
- tegengaan van verhouting (struik- en boomopslag)
- vertragen van vegetatiesuccessie
- behoud van pionierbegroeiingen
- behoud van Rode lijstsoorten
- behoud van zeldzame huisdierrassen

Er is een belangrijk verschil tussen halfnatuurlijke en natuurlijke begrazing. Bij halfnatuurlijke begrazing worden de dieren ingezet om oude cultuurlandschappen zoals heide of schraalgraslanden

in stand te houden. In dat geval is het beter te spreken van beweiding. In de winter worden de dieren op stal gezet of bijgevoerd. Bij natuurlijke begrazing zijn

de dieren onderdeel van het ecosysteem. De dieren verblijven jaarrond in het terrein en de beheerder van het gebied zal zo min mogelijk ingrijpen.

Vormen van begrazing

Als duidelijk is wat het doel is van de begrazing, hoort daar uiteraard een begrazingsvorm bij. Er zijn ook wat dit betreft meerdere mogelijkheden.

Bij **zomerbegrazing** wordt de vegetatie gedurende het groeiseizoen begraasd, meestal zo intensief dat de vegetatie kort afgegraasd de winter ingaat. Bij **winterbegrazing** krijgt de vegetatie gedurende de groeiperiode de ruimte om tot bloei en zaadzetting te komen en wordt pas afgegraasd nadat de zaadzetting is voltooid. Bij **jaarrondbegrazing** wordt gedurende het groeiseizoen de vegetatie extensief begraasd, waarbij niet alle biomassa wordt weggenomen. Er moet voor de dieren voldoende voedsel overblijven om de winter door te komen. Vanwege de geringe kwaliteit van het wintervoedsel (hoog vezelgehalte, lage nutriëntgehalten, geringe verteerbaarheid), nemen de dieren meestal ook knoppen en twijgen van struweelsoorten en bosverjonging mee. Lang is gedacht dat jaarrond de meest natuurlijke begrazingsvorm is. In een natuurlijke situatie echter, dus zonder rasters, kiezen de dieren zelf hun plek, al naar gelang waar het voedsel te vinden is. Waarschijnlijk 's zomers in natte delen (zoals beekdalen!) en 's winters in drogere delen (bijvoorbeeld bossen aan de randen van die beekdalen). Dit betekent dat als een beheerder de natuurlijke situatie wil benaderen, het noodzakelijk is om het begrazingsgebied zo groot en divers mogelijk te maken. Lukt dat niet, dan is in natte voedselrijke gebieden begrazing alleen in de zomer misschien best een goede benadering van de natuurlijke situatie. Net zoals het passend kan zijn om op zandgronden alleen in de winter te begrazen.

Bij begrazing met een **gescheperde kudde** bepaalt de herder in samenspraak met de terreinbeheerder welke terreingedeelten intensief worden begraasd en welke niet, en vooral ook in welke delen van het jaar dit gebeurt. Een speciale vorm van gestuurde begrazing is drukbegrazing. Sterk verruigde of vergraste begroeiingen worden gedurende korte tijd intensief begraasd. Deze behandeling moet soms meerdere jaren ach-

tereen of om de zoveel jaar worden herhaald. Er wordt een kortgrazige vegetatie gecreëerd, waardoor gunstige omstandigheden ontstaan voor de kieming en vestiging van veel plantensoorten. Voordeel van gescheperde kuddes is dat kwetsbare terreindelen (bijvoorbeeld vennen), meestal gelegen op vochtige of natte plaatsen, kunnen worden gemeden. Ook kunnen terreindelen met zeldzame en tred- of begrazingsgevoelige soorten (bijvoorbeeld orchideeën) gedurende de bloei- en zaadzettingsperiode worden gemeden

Voor veel beheerders zal het aantrekkelijk klinken om voor jaarrondbegrazing te kiezen. Denk daarbij dan echter wel aan de volgende punten:

- Een gebied is vooral kansrijk voor jaarrondbegrazing als er veel structuur- en bodemvariatie is, met voldoende hoge plekken (voor natte

tijden) en voldoende voedsel.

- Het is van belang dat het gebied aangesloten is, dus geen infrastructuur en weinig bebouwing.
- Jaarrondbegrazing past binnen de doelstelling van een natuurlijk of halfnatuurlijk beheer, maar niet binnen een cultureel beheer.
- Structuurvariatie wordt meer bepaald door bodem en hydrologie dan door begrazing. Als de abiotiek, en dan met name het waterbeheer, niet op orde is, dan kan begrazing dat niet corrigeren.
- Je moet kunnen omgaan met onzekerheid, want je kunt in dit type beheer niet alles van te voren weten. Daarnaast zijn geduld en doorzettingsvermogen belangrijke eigenschappen voor een beheerder.
- Bedenk dat vrijwel alle rundersoorten afhankelijk zijn van de mens.

Diersoorten

Meest gebruikte en voor de hand liggende diersoorten zijn paarden of runderen. De keuze tussen het inzetten van runderen of paarden hangt af van het wensbeeld. Paarden hebben voorkeursplekken om te grazen en maken daardoor harde grenzen in het landschap. Bovendien vreten paarden eerder aan houtige gewassen, zoals de bast van bomen. Door het inzetten van runderen én paarden creëer je nog meer variatie in het landschap.

Meest gebruikt rund is de **Schotse Hooglander**. Deze runderen gedijen eigenlijk overal goed, maar ze zijn vooral geschikt voor het uitvoeren van extensieve begrazing in voedselarme milieus zoals op heide, verdroogd hoogveen, veenweide, arme bossen en in voormalig, verschaald cultuurlandschap. Ze kunnen verhoogde terreinen met veel pijpenstrootje kort afgrazen. Ze vreten struikheide, struweel en foerageren soms graag in het bos. Indien de dieren op rijkere gronden worden gehouden, zoals op cultuurgrond of op kleigrond, of wanneer ze veel worden bijgevoerd gedijen ze doorgaans slecht. Ze hebben weinig verzorging nodig en kalven probleemloos af. Daarmee zijn de beheerskosten doorgaans laag.

Het meest gebruikte paardenras is de **konik**. Dit ras geeft de voorkeur aan wat schralere, droge gebieden. De paarden onderhouden mozaïeken van kort gras dat ze voortdurend 'millimeteren' met hun kniptanden. Je zou kunnen zeggen dat de konik achter de runderen aankomt. Runderen zijn bij uitstek grazers die voorkeur hebben voor een jonge grazige vegetatie van voldoende hoogte om hun tong omheen te kunnen slaan. Zodra runderen de boompjes en struikjes voldoende hebben gesnoeid, volgt de konik voor de verdere afwerking.

Graasdruk

Een belangrijke vraag voor veel beheerders is wat de graasdruk moet zijn. Uiteraard is het eerste antwoord op die vraag: dat hangt af van de doelstelling. Voor de doelstelling bos is het noodzakelijk om voldoende grazers te hebben. Grazers maken namelijk met hun poten

de grasmat en de grond open en trappen bij voorbeeld eikels in de grond. Eikels en andere vruchten kunnen moeilijk kiemen in de vaak dichte grasmat. Echter, de eerste jaren zal het jonge boompje af en toe aangevreten worden, maar dat versterkt juist het wortelstelsel. Door om de paar jaar de begrazingsdruk naar beneden te brengen, kunnen jonge boompjes in een jaar tijd heel hard groeien, waarna de grazers (runderen) de boompjes voortaan laten staan.

Bij introductie van grazers in een terrein is het vaak wenselijk een hoge graasdruk aan te leggen om de verhooging terug te dringen. Het aantal grazers kan in de loop der tijd geleidelijk worden verminderd.

Er is een vuistregel voor het vaststellen van het aantal dieren dat in een terrein kan worden ingezet:

$$\frac{\text{(aanbod droge stof} \times \text{opnamefactor)}}{\text{(begrazingsdagen} \times \text{consumptie per dier)}}$$

- aanbod droge stof is de jaarlijkse productie van de vegetatie
- opnamefactor is de fractie van het aanbod dat door grazers kan worden geconsumeerd (bij jaarrondbegrazing wordt meestal 0,3 aangehouden, bij zomerbegrazing 0,5 en bij winterbegrazing <0,2)
- begrazingsdagen: 365 bij jaarrondbegrazing
- consumptie per dier: dagelijkse consumptie aan droge stof wordt gesteld op gemiddeld 2% van het lichaamsgewicht.

Afhankelijk van het streven van de beheerder naar intensieve, extensieve of zeer extensieve begrazing, kan de opnamefactor worden aangepast. De productiviteit van de vegetatie wordt door begrazing beïnvloed. Hiermee wordt bij vuistregels geen rekening gehouden. Alleen in een dynamische benadering, zoals in begrazingsmodellen, kunnen terugkoppelingen tussen grazers en de vegetatie worden verdisconteerd.

Naast het rekenen is het ook mogelijk om in het veld een goede inschatting te maken. Maak daarvoor aan het eind van de winter (eind maart) een beoordeling van het gebied en de grazers. Hoeveel

plantaardig materiaal staat er nog, is de grasmat vervilt? Hoe is de conditie van de grazers? Zijn ze voldoende afgevallen (dat is natuurlijk) maar niet te ver ingeteerd? Is er nog steeds veel vegetatie over, dan mag de graasdruk omhoog, is de conditie van de dieren te laag, kan de graasdruk omlaag.

Meer lezen:

LNV 1999. *Leidraad grote grazers*. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag.

Staatsbosbeheer 1999. *Ethische richtlijnen. Richtlijnen voor het omgaan met zelfstandig levende dieren in de terreinen van Staatsbosbeheer*. Driebergen, 48 p.

Korthals, M., J. Keulartz, H. van der Belt, I. Klaver & B. Gremmen 2001. "Strijd in en om de natuur: ethiek rond grote grazers." Themanummer *Begrazing. Vakblad Natuurbeheer* 40(4): 76-78.

Helmer, W. 2001. "Natuurlijke begrazing versus seizoensbeweidning." Themanummer *Begrazing, Vakblad Natuurbeheer* 40(4): 67-68.

Beek, S. van 2005. "Drukbegrazing met schapen als methode om vergraste droge heide om te vormen in structuurrijke heide." *Vakblad Natuurbeheer* 2(9): 6-9.

<http://www.synbiosys.alterra.nl/begrazing>
T 0321-388810
E adebonte@aequator.nl

**Doelgericht natuurbeheer:
bevordering natuurkwaliteit
door kennisuitwisseling**

landbouw, natuur en
voedselkwaliteit